

Branko Marušič

Dopisovanje med Henrikom Tumo in Valentinom Pittonijem

Po smrti Carla Ucekarja (11.5.1902) je Valentino Pittoni postal »nesporni voditelj«¹ italijanske socialdemokratske stranke v avstrijskih deželah ob Jadranu (od kongresa v Trstu, januarja 1902, je nosila ime Partito operaio socialista in Austria, Sezione italiana-adriatica). Njegova politična osebnost je dozorela v kratkem času, med leti 1902 in 1905.² Med tržaškimi socialisti je bil teoretično najbolj pripravljen in pod njegovim »odličnim vodstvom«³ je stranka izkazovala velik družbeni vzpon. Konec leta 1903 je stranka ustanovila organizacijo konsumnih Delavskih zadrug (Cooperative operaie di Trieste, Istria e Friuli) s središčem v Trstu in poslovalnicami (skladišči, magazini) v mestu in na podeželju. Pittoni, ki je bil sekretar direkcije teh zadrug, je leta 1904 postal odgovorni urednik lista *Il Lavoratore*. Tri leta nato je bil izvoljen v dunajski državni zbor, ponovno leta 1911. Izvoljen je bil tudi v tržaški mestni svet (1909, 1913) in bil član predsedstva poslanskega kluba avstrijskih socialistov v dunajskem parlamentu.

V razlikovanju med »meščanskim iredentizmom« in »iredentizmom proletariata« je Pittoni zagovarjal slednjega, ker naj bi bil njegov temelj »povezava zatiranih narodov proti skupnemu zatiralcu za doseg končne emancipacije.«⁴ Tako je mogoče razumeti tudi njegova stališča do vprašanja Trsta, zlasti med dogajanjem prve svetovne vojne, ko je še vedno sodil, da mora Trst postati popolnoma svobodno mesto pod mednarodnim patronatom. Tudi taki pogledi, pa tudi pogledi na vojno in njene zmagovalce, so ga zbližali z dr. Henrikom Tumo, ki je potrdil, da je bila izjava italijanskih in slovenskih socialistov na Primorskem iz aprila 1915 zgrajena na Pittonijevih in na njegovih premisah.⁵ Pittoni je imel prav zaradi tega veliko nasprotnikov, zlasti v italijanskem nacionalističnem taboru.

Med vojno se je ukvarjal predvsem z Delavskimi zadrugami. Pomladi 1916 je bil vpoklican v avstrijsko armado; po krajšem služenju se je zaradi bolezni vrnil v Trst. Po obnovitvi delovanja parlamenta je bil znova na Dunaju.

Po končani vojni se je vrnil v Trst, ki je tedaj živel v »radikalno spremenjenih razmerah«,⁶ kajti v tem času je tržaški socializem prevevala filoliberalna struja dr. Edmonda Puecherja. Pittoni se ni znašel, ne le zaradi nacionalističnega navdiha, ki ga je bilo veliko v socialistični stranki, temveč tudi zaradi revolucionarnega ekstremizma tretje internacionale. Sledila je »Pittonijeva likvidacija,« kot je zapisal v svojih spominih na tisti čas Aldo Oberdorfer.⁷ Prenehal je delovati pri redakciji časnika *Il Lavoratore*, pri stranki in pri Delavskih zadrugah. Maja 1920 se je preselil v Rim oziroma Milano, da bi se tu posvetil

¹ Marina Cattaruzza, *Socialismo adriatico. La socialdemocrazia di lingua italiana nei territori costieri della Monarchia asburgica 1888-1915*. Manduria 1998, 58.

² Elio Apih, *Il socialismo italiano in Austria*. Saggi. Trieste 1991, 40.

³ Henrik Tuma, *Iz mojega življenja*. Spomini, misli in izpovedi. Ljubljana 1937, 292.

⁴ Elio Apih, o.c., 48.

⁵ Henrik Tuma, o.c., 410.

⁶ Giuseppe Piemontese, *Il movimento operaio a Trieste*. Milano 1974, 152.

⁷ *Il socialismo del dopoguerra Trieste*. Firenze 1922, 53.

Valentino Pittoni (okoli leta 1910)

socialističnemu združenstvu; občasno se je vračal v Trst. Od poletja 1923 je stalno živel na Dunaju, kjer je s pomočjo dunajskega župana, socialista Karla Seitza, nastopil službo v upravi dnevnika *Arbeiter Zeitung*. Na Dunaju je umrl 11. aprila 1933.

* * *

V dvojezičnem zborniku *Slovenski in italijanski socialisti na Primorskem 1900-1918: Socialisti sloveni e italiani nel Litorale* (Ljubljana-Trst 1979)⁸ je tržaški zgodovinar Elio Apih objavil nekaj gradiva iz zapuščine dr. Henrika Tume. Gradivo mu je oskrbel dr. Dušan Kermavner, ki naj bi bil Tumov osebni tajnik, kot Apih napačno navaja.⁹ Objavljeno gradivo vsebuje odlomke Tumovih pisem (koncept, kopiji) Valentinu Pittoniju (4.8.1916, 11.8.1916 in 29.5.1917), tri pisma Valentina Pittonija Tumi (pismo z 8.8.1916 v celoti, pismi z 16.8.1916 in 21.1.1917 v odlomkih) in odlomek pisma Valentina Pittonija uredniku časnika *Il Lavoratore* Giuseppeju Passigliju (junij ali julij 1916).

Ponovni pregled Tumove zapuščine (ZHT) je pokazal, da dopisovanje med Pittonijem in Tumo obsega 10 Pittonijevih dopisov (poleg treh omenjenih še sedem in sicer s 3.6.1917, 26.3.1918, 2.4.1918, 27.12.1919, 3.1.1920, 21.4.1920 in 14.9.1920) ter 13 Tumovih dopisov (poleg omenjenih še 10 drugih: 14.1.1917, 23.3.1918, 29.3.1918, 9.4.1918, 29.11.1919, 30.12.1919, 24.1.1920, 24.2.1920, 27.4.1920 in 9.12.1924). V celoti gre za triindvajset dopisov, vsi so napisani v italijanskem jeziku. Trije Tumovi dopisi (z dne 29.5.1917, 24.1.1920 in 24.2.1920)¹⁰ so bili v izvirniku že objavljeni. Vsa korespondenca med Tumom in Pittonijem je v nadaljnjem objavljena v celoti - v slovenskem prevodu.

⁸ Posebni odtis iz: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 17/1979.

⁹ Alcuni documenti sull'opera di Tuma a Trieste (159-168); Nekaj dokumentov o Tumovem delovanju v Trstu (169-178).

Dr. Henrik Tuma (okoli leta 1918)

Objavljeno gradivo govori o namerah iz leta 1916 za ponovno izhajanje slovenskega socialističnega glasila *Zarja*, ki je izhajalo v Trstu od maja do septembra 1915; v celoti je izšlo 17 števil. Pisma poročajo o Tumovih prizadevanjih, da bi se za skupni nastop združili avstrijski socialisti (»avstrijska Internacionala«), o pripravah na stockholmsko konferenco pomladi in poleti 1917, kamor naj bi kot delegata odpotovala tako Pittoni kot Tuma. V bolj nepolitični del pa sodi njuno medsebojno korespondiranje o povezovanju socialističnega združenstva v Trstu in na Kranjskem (Delavske zadruge–Cooperative operaie in Konsumno društvo za Slovenijo) in o njegovi ureditvi, zlasti po končani vojni. Objavljena pisma iz leta 1919 in 1920 govorijo tudi o zelo konkretnih problemih socialističnega združenstva in socialističnega političnega gibanja po prvi svetovni vojni na Primorskem (v Julijski krajini).

Poleg že omenjene je Apih pripravil tudi objavo 19 Pittonijevih pisem iz let 1904–1922 različnim naslovnikom (Viktor Adler, *Il Lavoratore*, Augusto Avancini, Cooperative Operaie, Cesare Battisti, Silvio Pittoni, Cecilia Pittoni, Angelo Treves, Angelo Cabrini, Marina Pittoni) in pet Adlerjevih pisem Pittoniju.¹¹

¹⁰ Henrik Tuma, *Pisma. Osebnosti in dogodki (1893–1935)*. Ljubljana–Trst 1994, 340–341.

¹¹ E. Apih, *Il socialismo italiano in Austria. Saggi*. Udine 1991, 81–100.

1. Tuma piše Pittoniju¹²

4.8.1916

Cenjeni prijatelj!

Pred tedni me je na neki naši seji tov. Petejan¹³ presenetil s predlogom italijanskega odbora, da bi ponovno pričeli z izdajanjem časnika »Zarja«, ki bi se financiral s pomočjo denarja »Il Lavoratore«.

Ko je bila ljubljanska »Zarja« ob začetku vojne ukinjena, sem bil zelo srečen, vedoč, da se zaradi avstrijske cenzure ni mogoče primerno izražati. Ko so Petejan in tovariši pričeli list ponovno izdajati v Trstu, sem bil zelo gotov, da list zaradi različnih razlogov ne bo mogel dejansko vztrajati, ko bomo imeli 3-4 številke.

Tudi si nisem mislil, da se bo pred koncem vojne politično gospodarski položaj tako umiril, da bi mogli imeti demokratičen list. »Il Lavoratore«, po mojem urejajo dobro, kot je edino mogoče. In »Zarja« ne bi mogla biti boljša.

Kljub vsemu bi bil naklonjen sprejetju predloga italijanskih tovarišev, če ga obravnavam, rekel bi, z moralnega stališča. Bil sem vedno nasproten ostri razdelitvi stranke po narodnostih in sem vedno želel skupno delovanje v vseh vprašanjih. Gotovo Vam je znano, da smo Tuntar in Callini¹⁴ v Gorici ustvarili novo organsko ustanovo, to je skupen odbor iz obeh strank kot višji kontrolni organ in tudi kot organ, ki naj bi dajal pobude v temeljnih vprašanjih. Deloval je najbolje vse do vojne, brez najmanjših težav.

Po vojni je neizogibno tesno sodelovanje med Istro in Gorico in predvsem med obema tržaškima strankama. Skupna ustanova za oba časnika in z bodočim tretjim hrvaškim v Trstu bi bil prvi korak za realne stike. Prepričan sem tudi, da bi oba slovanska lista, ki bi imela skupno upravo z italijanskim listom, postala kmalu aktivna. Upam, da Vas s tem pismom ne nadlegujem pri Vašem miru v Hallu¹⁵ in da mi boste sporočili Vaše mnenje ne samo v povezavi z »Zarjo« na predlagani način, ampak tudi o skupni politični organizaciji na Primorskem, ki se more v naslednjem razširiti še na Dalmacijo.

Petejan je govoril, da bi začela »Zarja« s prvim septembrom. Ker je potrebno pripravljati pogoje, bi imel rad Vaš odgovor čimprej mogoče.

Spoštljivo pozdravljam

2. Pittoni piše Tumi¹⁶

Bad Hall 8.8.1916

Spoštovani tovariši!

Šele včeraj¹⁷ sem prejel Vaše zaželeno pismo z dne 4. avgusta¹⁸ in Vi ste v tem času gotovo že izvedeli moje mnenje o skorajšnjem izidu Zarje, mnenje, ki sem ga sporočil Passigliju¹⁹ z

¹² Pismo je ohranjeno v konceptu, na katerem ni naveden niti naslovnik niti pošiljatelj. O imenu naslovnika in o datumu pisma je mogoče sklepati na podlagi Pittonijevega pisma z dne 8. 8. 1916, na tem mestu objavljeno pod številko 2. Tumovo pismo je Apih (l.c., 163, 173) objavil v odlomku.

¹³ Josip Petejan (1883-1960) je bil odgovorni urednik *Zarje*, ki je izhajala v Trstu z vmesnim premorom od 1. maja do 19. septembra 1915. Ustanovitev novega socialističnega lista oziroma obnova izhajanja *Zarje*, o čemer sta si tudi dopisovala Tuma in Pittoni, se ni uresničila. Petejan je od septembra 1917 deloval v Ljubljani pri listu *Naprej. Il Lavoratore* je bil glasilo italijanske socialistične stranke v Avstrijskem primorju, izhajal je v Trstu od 20. februarja 1895. Izhajal je tudi med prvo svetovno vojno, od 26. julija 1915 tudi kot dnevnik z dvema izdajama.

¹⁴ Giuseppe Tuntar (1882-1940) in Alfredo Callini (1880-1954), italijanska socialista, pred prvo svetovno vojno sta v Gorici delovala pri okrajni bolniški blagajni.

¹⁵ V Bad Hallu pri Welsu (Zgornja Avstrija) je bil Pittoni na zdravljenju.

¹⁶ Pittonijevo pismo Tumi z dne 8. avgusta 1916 je bilo v celoti objavljeno v omenjenem Apihovem članku v izvirniku (l.c., 162-163) in v slovenskem prevodu (l.c., 172-173). Ker so se v tej objavi pojavile nekatere razlike med izvirnikom, je na tem mestu še enkrat objavljeno.

¹⁷ V Apihovi objavi: danes.

¹⁸ V Apihovi objavi: 4. april.

nalogu, da o tem obvesti slovenske in italijanske tovariše. V svojem pismu sem navedel tudi štiri predloge, za katere bi morali že vedeti.

Zelo hvaležen Vam bom, če mi boste sporočili na Dunaj (jutri od tu odpotujem) Vaše mnenje o vsem, kar sem razložil in predlagal.

Računam, da bom v Trstu 20. ali 21. avgusta in da bova imela priložnost sestaviti skupaj nekaj lepega.

Že več mesecev premišlujem o slovenskem socialističnem listu, toda nikoli nisem pomislil na kak listič, marveč na velik list, ki bi se mogel hitro razširiti med slovenskim delavstvom in postati dejavnik ljudskega mnenja v jugoslovanskem svetu.

Če doslej nisem imel priložnosti, da bi se pogovarjal s slovenskimi tovariši, razen kakega slučajnega omenjanja, je bilo to zato, ker sem mislil, da je še vedno čas. V glavi pa sem sestavil že ves načrt, ki bo, upam, v celoti po vaših željah.

Sedaj želim, da bi se čimprej je mogoče sestali predstavniki obeh strank, da bi razpravljali in sklepali. Upam, da mir že ni več tako neskončno daleč in sodim, da je potrebno storiti vse pravočasno. Gradim na predpostavki, da so bili in da bodo moji predlogi sprejeti.

Ker je znesek, ki je po mojem mnenju potreben, da z njim razpolagamo, mnogo večji od tistega, ki ga je predvidel politični odbor, boste tudi Vi zagotovo soglašali z mano, da morata obe strani med sabo skleniti najbolj jasne pogodbe, da bodo dale največje mogoče jamstvo za dober izid in za dosego naših skupnih namenov.

Naša dolžnost je, da uredimo stvar na način, da si naši dve stranki ne bosta ničesar očitali in da v naših najboljših skupnih namenih ne bodo mogli onemogočiti morebitnih bodočih vodstev, tako ene kot druge strani.

Kolikor bolj bomo previdni in oprezní ob ustanovitvi lista, toliko manj bodo mogoči bodoči nesporazumi in nesoglasja.

Zame je »conditio sine qua non«, da slovenski list ne nastane le kot pobuda slovenskih tovarišev na Primorskem, ampak s polnim in absolutnim sporazumom vseh slovenskih tovarišev. Sem popolnoma gotov, da bo do soglasja prišlo in predvidevam, da bo sporazum sprejet z navdušenjem. Toda dati moramo priložnost obema izvršnima odboroma, da razpravljata o projektu v vseh njegovih podrobnostih.

Če pa slučajno še niste bili obveščeni o tem, kar sem pisal Passigliju, Vas prosim, da si ogledate moje pismo,²⁰ tako mi boste prihranili dolgo ponavljanje.

O politični organizaciji se bova lahko izčrpno pogovarjala ob moji vrnitvi, ki ni več tako daleč. O potrebi nekega tesnejšega sodelovanja med socialisti različnih narodov sva v polnem soglasju. Na poti bomo naleteli na ovire različnih separatizmov, toda naši bomo dobro pot ne le za nas z juga, temveč za vse socialiste v Avstriji. Z bratskimi pozdravi!

V. Pittoni

3. Tuma piše Pittoniju²¹

11.8.1916

Cenjeni tovariši!

Najbolje bi bilo počakati na Vaš prihod v Trst, a naj mi je dovoljeno dati bolj natančen pismeni odgovor.

Zdi se, da je Vaše izhodišče nek gospodarsko politični vidik, ki domnevno potihoma spoznava tak rezultat vojne, iz katerega naj bi izšle centralne sile kot zmagovalke. Trst bi v primeru neke

¹⁹ Giuseppe Passigli (1881-1953), odgovorni urednik tržaškega *Il Lavoratore* in milanskega *Avanti*; pismo iz junija ali julija 1916. Del Pittonijevega pisma Passigliju je objavil Apih (l.c., 161-162). V njem je Pittoni tudi zapisal: »Takošnja ustanovitev slovenskega tednika s predvideno mesečno izgubo 400-600 kron pa nas prav nič ne mika.«

²⁰ Pittoni je to pismo očitno priložil v pismu Tumi. V ZHT ni ohranjeno, čeravno ga je Kermavner, najverjetneje v prepisu, posredoval Apihu.

²¹ Pismo je ohranjeno v kopiji, na kateri je označen še kraj Tumovega stanovanja v Trstu (Via Domenico Rossetti 23). To pismo je Apih (l.c., 164) objavil v odlomku.

absolutne zmage centralnih brez dvoma postal svetovni trgovski emporij za Hamburgom in Carigradom.

Tako bi se socialistična organizacija na Primorskem v nekaj letih razvila v pomembno silo. Il Lavoratore ne bi bil le glasilo italijanskih delavcev, temveč tudi intelektualne in neodvisne strani v mestih in na Primorskem. Po takih korakih bi se morda bolj razvijala tudi slovenska stranka in torej Vaš predlog meri na močno in ustrezno glasilo.

Sicer se problem predstavlja tudi za obraten slučaj.

Il Lavoratore bo imel težko premagljivo konkurenco in je morda tudi verjetno, da bo moral prestajati obupen boj za svoj obstoj.

Nemogoče je potem govoriti o slovenskem glasilu območju, ki ne zadostuje in ki se more omejiti zgolj na mesto Trst, v katerem pa slovenski element precej izginja.

Ni več govora o bodočih zadevah, ampak o aktualnem notranjem problemu skupne organizacije in v povezavi z našim časnikom kot sredstvu za priprave. Gre za združitev duha naših razpuščenih tovarišev, za združitev industrijskega delavstva, ki je raztreseno po slovenskem ozemlju, ne da bi uživalo najmanjšo duhovno pomoč stranke. Res je, da se ne moremo svobodno obračati k javnosti, toda moremo pretehtano vplivati na duha naših tovarišev. Pripravljati moramo tla za slovensko glasilo po vojni in za skupno omejeno upravljanje, ki nam bo potem služilo kot temelj za širše upravljanje industrijskega podjetja.

Zame sta odločilna skupno napredovanje in skupna organizacija, ne pa podpora. Če ne bomo uresničili skupnega podjetja, bi želel začeti s tednikom z lastnim tveganjem, seveda samo v primeru, da združimo sile naših vodilnih tovarišev.

V obratnem slučaju je vprašanje brez dvoma zaključeno.

Živa je želja za kritiko naših prejšnjih ukrepov, kritiko, ki bi se morala pokazati v bodoči akciji na temeljih, ki so bolj zasnovani v teoriji in bolj uresničljivi v praktičnem življenju. Danes so nacionalni, ekonomski in demokratični problemi ter problemi reform in revolucije med nami tako nejasni, da se velik del tovarišev ne zna več orientirati.

Zaradi cenzure bo težko govoriti o teh problemih, toda, če jih obravnavamo v sklopu pogovorov, bo morda mogoče misliti na začetek [sodelovanja] političnih strank na splošno.

Pišem vam te skromne vrstice, da bi lažje pristopili k ustnim pogovorom, pričakujoč od nas vseh Vašo močno zaželeno vrnitev.

Z največjim spoštovanjem

4. Pittoni piše Tumi²²

Dunaj, 16.8.1916

Spoštovani tovariši!

Prejel sem Vaše pismo z dne 11. t.m. Popolnoma prav imate: vsi moji predlogi temeljijo na predpostavki, da vojni dogodki ne bodo menjali političnega položaja Trsta, v tem slučaju tako kot Vi predvidevam pomembnost časnika in stranke. Zaradi previdnosti morajo predstavniki neke stranke računati na vse mogoče možnosti in prav te mogoče možnosti take ogromne katastrofe, kot je svetovna vojna, so, kar je najbolj samoumevno, obupne in uničujoče. Če sem se za začetek omejil le na eno od možnosti, je to zato, ker mislim, da je najbolj verjetna tudi v nekem bodočem izgledu Evrope, ki se bo moral, čeravno v najmanjši meri, razlikovati od prejšnjega stanja; pa tudi zato, ker bi v nasprotnem bil konec moje politične dejavnosti v naših deželah in bi torej pustil drugim, da skrbijo za bodočnost stranke in njenih organizacij. Moja politika je bila vedno usidrana: na najbolj tesni mednarodni solidarnosti v okviru države in potem med različnimi državami; na dolžnosti, da se prepreči vojna med Avstrijo in Italijo in da se borimo zoper vse tiste politične usmeritve, ideološke in trgovske, ki merijo na vojno in ki so jo uspele izzvati; in končno na svobodi ob Jadranu za vse narode, ki sem gravitirajo.

²² To pismo je Apih objavil v odlomkih (l.c., 173-174).

Če bodo rezultati vojne taki, da bodo omogočili nadaljevanje take moje politike, bom nadaljeval in ponudil stranki naše dežele vso svojo aktivnost z željo in upanjem, da prispevam k takojšnji odpravi škode, ki jo je povzročila vojna na gospodarskem, političnem in moralnem področju.

Če pa bodo vojni dogodki služili mojim nasprotnikom in bodo vodili k zmagoslavju imperikalizma, ne bom imel več česa početi v Trstu in bom šel drugam iskat mesto za svojo aktivnost, morda na področju združništva.²³

Zato torej nimam v mislih nobenega bodočega načrta zaradi teh možnosti.

Kar pa potem zadeva takojšnje delo pri pripravah, so razmere preveč negotove in naša predstavništva so preveč utesnjena, da bi začela nove stvari v novih oblikah. Zdi se mi, da niti z ene niti z druge strani in teh pogojih sedaj ne moremo zavezati zadevne stranke. Najboljša stvar se mi zdi, da ohranimo najboljše možne stike in skladnost med predstavniki v korist delovanja obeh strank, da se pripravi skupni načrt za bodočo akcijo in da se naredi v najboljši obliki vse, kar bi bilo potrebno, da se slovenskim delavcem pojasni vse težke probleme sedanjega in bodočega časa. Zdi se mi, da bi skorajšnja ponovna izdaja Zarje ne bila zadostno sredstvo in niti ne v skladu s sedanjim stanjem razmer. Morda bi me v pogovoru prepričali o nasprotnem. Toda tudi v tem slučaju bi me skrbelo nasprotovanje nekaterih delov slovenske stranke in sedanje težave, da bi ga lahko premostili s prepričevanjem.

Upamo, da se vojna bliža svojemu koncu in da nam bo dano, da raziščemo in rešimo različne probleme in da jih utemeljimo na bolj trdni podlagi, kot je sedanja.

Z najboljšimi pozdravi

V. Pittoni

5. Tuma piše Pittoniju²⁴

14.1.1917

Spoštovani tovariši!

Na zaupnem sestanku zaupnikov naše stranke smo sklenili, da pričnemo izdajati tednik »Zarja« z namenom združevanja in notranje preobrazbe. Med tovariši tu in zunaj je zelo veliko zanimanje in upamo, da bomo uspeli z lastnimi silami. Te dni bomo na naše člane naslovili manifest in ga poslali tudi redakcijam časnikov Il Lavoratore in Arbeiter-Zeitung,²⁵ vendar v dvomu, če bo v celoti po volji cenzuri.

Tretji sklep sestanka se nanaša na organizacijo naše stranke v odnosu do italijanske in nemške stranke. Pomanjkanje vsake zamisli in taktike ni bilo nikdar tako občutno kot danes, ne samo v pogledu na obstoječe stanje, ampak bolj na bodoči razvoj, ki ga moramo predvideti in se nanj pripravljati. Ne moremo zanikati, da smo po avgustu 1914 razdeljeni na dva v temeljih različna dela in da je nesoglasje tudi med nami v Trstu in na Dunaju. Že danes je naša dolžnost, ne da bi čakali na izid vojne in mir – ta naj se zaključi tako ali drugače –, da zgladimo ali pa vsaj ugotovimo nesoglasje in da spodbudimo predstavnike različnih skupin. Vojna je nastala in tudi mir bo sklenjen brez nas in povem, da ni potreba, da se s tem ukvarjamo, meni so to dovolj tuje stvari. Naša taktika se mora v resnici prilagoditi političnim dogodkom, tisto, kar pa me tišči in kar mora ostati neodvisno od političnih dogodkov, so pa notranja vprašanja, ki se jim moramo odločno izogniti. Na sestanku sem sprejel dolžnost, da z navedenimi nameni začnem dogovore z italijansko stranko v Trstu in stranko na Dunaju. Okoliščina, da se nahajate na Dunaju, se mi zdi najbolj primerna, da se obrnem na Vas. Gre predvsem za to, da začnemo pogovore s tovariši, ki niso povsem odločeni, a med najbolj inteligentnimi in najbolj odgovornimi v stranki, da bi

²³ Po vojni je Pittoni še deloval v Trstu, toda leta 1920 se je preselil v Rim oziroma Milano, a se je še vračal v Trst (glej na tem mestu objavljeno Pittonijevo pismo s 14.9.1920).

²⁴ Pismo je ohranjeno v kopiji. Pismo ima še izpisan Tumov tržaški naslov.

²⁵ Arbeiter-Zeitung: od leta 1889 glasilo avstrijske socialne demokracije, od 1895 dnevnik.

sestavili odbor, ki v prvi fazi dela razpravlja o temeljnih problemih, da jih združi in končno izloči opozicijo. In sedaj je čas, ki nam dovoljuje neko podobno in neizogibno diskusijo, ki bo kasneje nemogoča, ker bodo stranke zaposlene s praktičnim političnim delom. Skratka: za Trst je potrebno izbrati omejeno število 3 do 5 in tudi na Dunaju, naj Adler²⁶ izbere podobno število, tako bodo tvorili odbor za razpravo kot prvo stopnjo za bodoče priprave.

Ali bi mi lahko sporočili vaše mnenje in v slučaju pristanka določili, da bo v kratkem prvi diskusijski sestanek v Trstu ali na Dunaju.

Z največjim spoštovanjem in tovariškim pozdravom

Gospod Pittoni Valentino

Državni poslanec, Grosseinkaufsgesellschaft
Wien IX.

6. Pittoni piše Tumi

Dunaj, 21.1.1917

Spoštovani tovariši!

Šele včeraj zvečer sem imel priložnost, da govorim s tovarišem dr. Adlerjem o pobudi slovenskih tovarišev, kar ste mi sporočili z Vašim pismom z dne 14. t.m. Že pred meseci sem skušal spodbuditi nemške tovariše z namero, da bi se sestali tovariši drugih narodov na nek izčrpen pogovor. Povedati Vam moram, da je bil rezultat popolnoma negativen. Češki separatizem, vstop Poljakov v poljski klub in končno ustanovitev češke zveze²⁷ s sodelovanjem socialistov sedaj onemogočajo skupno akcijo. Ti dogodki so tudi nemškim tovarišem vzeli vsako voljo, da bi začeli karkoli, kar bi znova združilo in kar bi moglo voditi k obnovitvi delovanja avstrijske Internacionale.²⁸ Vladata pasivnost in pritisk in vsakdo se ukvarja le z lastnimi problemi. Veliko vpliva vojna, ki ne daje znakov, da bi se končala, ter neznosna negotovost in sprenevedanje pri obnovi ustavnega življenja. Razkol, ki se vedno bolj kaže v nemški stranki, moralno pritiska tudi na tukajšnje tovariše.

Adler, ki je izjavil, da je vedno pripravljen poslušati slovenske tovariše in se z njimi pogovarjati, daje istočasno vedeti, da iz česa takega ne more nastati skupni program in niti usmeritev za bodočnost, ki se mu zdi tako negotova. Prepričan sem, da bo to le izmenjava mnenj, kot sem jih že imel z nemškimi tovariši, ne da bi prišli do kakega praktičnega rezultata.

Glede na obstoječe razmere in tako negativno stanje duha, si ne ustvarjam nobenih iluzij in prihajam v zadevi odločitev slovenskih tovarišev do naslednjih zaključkov:

1. Tudi sam ocenjujem za potrebno, da pride čimprej do izmenjave mnenj med slovenskimi in italijanskimi tovariši. V kratkem pridem v Trst in se o tem dogovorimo. Na tem srečanju bom lahko bolj obširno govoril o tistem, o čemer sem zgoraj.
2. Sodim, da sedaj ni mogoča ustanovitev delovnega ali organizacijskega odbora ali pa celo le diskusija z nemškimi tovariši.
3. Če bi slovenski tovariši želeli navezati stike z nemškimi tovariši na Dunaju, bom upošteval njihovo stališče in bom sestanek pripravil.

S socialističnim pozdravom

Vaš V. Pittoni

²⁶ Viktor Adler (1852-1918), vodilni politik avstrijske socialdemokratske stranke.

²⁷ Český sváz (18.11.1916) je bila združitev vseh čeških državnoborskih poslancev, pristopili so tudi socialni demokrati.

²⁸ Tako imenuje Pittoni združitev vseh socialno-demokratskih strank avstrijske polovice Avstro-Ogrske.

ABGEORDNETENHAUS

Egregio compagno!
 Appena ieri sera ho avuto occasione
 di parlare col comp. dott. Adler della
 iniziativa dei compagni sloveni come
 miscelami sulla gradita sua del 14 corr.
 Però già da parecchi mesi tentavo
 di spingere i compagni tedeschi ad
 un'iniziativa tendente a riunire i
 compagni delle altre nazioni per una
 esauriente discussione. Devo dire
 purtroppo che il risultato è com-
 pletamente negativo. Il separatismo
 cresce, l'entrata dei polacchi nel Club
 polacco e da ultimo la sostituzione
 della Unione creca sulla partesi,
 parione dei socialisti rende per ora
 impossibile ogni azione comune.
 Ma questi avvenimenti hanno fatto
 pure ai compagni tedeschi ogni
 volontà di iniziare qualcosa
 che si potesse nuovamente ri-
 nire e che potesse contribuire alla
 ricostituzione della Internazionale
 anetriska. Regna pessimismo e
 depressione e ognuno tende a
 preoccuparsi soltanto dei casi
 propri. Influisce molto natural-
 mente la guerra che non accenna

Del Pittonijevega pisma Tumi (21.1.1917)

7. Tuma piše Pittoniju²⁹

Trst, 29. maja 1917

Spoštovani tovariši!

Vedno bolj sem neodločen, da bi šel v Stockholm.³⁰ Vesti, ki prihajajo od dne do dne od posameznih časnikov, so zmedene, tako da je stockholmska konferenca, ki naj bi v resnici pove-
 zala vse mednarodne socialdemokratske organizacije, zelo problematična. Doslej se je prijavilo
 skromno število delegatov, povečini iz nevtralnih držav in iz držav centralnih sil. Ni mogoče niti

²⁹ Pismo je ohranjeno v kopiji. Izvirnik je bil objavljen (Henrik Tuma, Pisma ..., 340).

predvideti, če bodo sodelovali tudi italijanski, francoski in angleški socialisti, kar je po mojem mnenju odločilno.

Po pravici povem, da me je prizadela pripomba dr. Adlerja med obravnavo, ki se je tikala delegatov za Stockholm, češ da ne bodo drugega kot »commis voyageurs« centralnih sil.³¹

Ni toliko zaradi mojega odvetniškega poklica, zaradi moje odgovornosti do družine in za kolego dr. Šolarja³² in tudi mi niso važni toliko stroški, čeravno so pomembni, kar mi pa da misliti že od začetka, je, da ne bi storili koraka, ki bi ga mogli kasneje razumeti na zgoraj navedeni način. Kot delegat bi želel biti povsem neodvisen in čutim dolžnost, da bi na konferenci sodeloval le v slučaju, ko bi jo sklical samo mednarodni urad, ne da bi vplivali drugi.

Pogovori, kolikor poročajo časniki, se mi zdijo preveč raztrgani in brez vsebine. Zaradi tega sodelovanje na konferenci ocenjujem za nepotrebno, če nam ta ne pokaže drugega programa. Končno pa je prava konferenca napovedana za 15. julij. Ne ustreza mi, da bi ostal v tujini dva meseca in še manj, da bi se dvakrat podal na isto pot. Ali bo odveč sodelovati na pripravljalnih konferencah ali pa bo glavna konferenca zgolj formalnost.

Ker imate stike s frakcijami različnih strank in z državnimi poslanci, bi mogli v vsakem slučaju z gotovostjo potrditi, če ima konferenca v Stockholmu resničen pomen za mednarodno socialno demokracijo ali ne in ali bo vsaj mogoče odločati, ko bo potrebno tja oditi. Obračam se na Vas, da bi mi blagovolili poslati Vaše mnenje: ali naj odidem nemudoma na pripravljalne konference ali pa je bolje čakati na sklic glavne konference.

Pričakujem Vaš skorajšnji cenjeni odgovor.

S tovariškim pozdravom

8. Pittoni Tumi

Dunaj, 3.6.1917

Spoštovani tovariši!

Odgovarjam na Vaše pismo z dne 29. maja.

V tem trenutku si ni mogoče ustvariti nekega jasnega koncepta o poteku stockholmskega srečanja. Nepričakovano je prišla tudi vest, da je francoska vlada odklonila izdajo vizumov. Negotovo je torej, če bo konferenca dosegla svoj namen in vzpostavila stike med vsemi socialisti. Še vedno upam, a tudi sam odklanjam svoj odhod, dokler stvari ne bodo bolj jasne.

Iznajdbe mojega prijatelja Fritza Adlerja so pretirane in se nanje ni ozirati, ker nihče ne more trditi, da stockholmska konferenca ni nastala na pobudo nevtralnih držav, brez slehernega sumljivega vpliva.

Zdi se mi, da bo potrebno na vsak način sodelovati na pripravljalnih konferencah in morda tudi na plenarni. Toda tudi o tem si nisem povsem na jasnem.

Za zdaj se mi zdi najboljše počakati na nadaljnje vesti.

Ko bom izvedel kaj novega in pomembnega, Vam bom to sporočil.

Z najlepšimi pozdravi

V. Pittoni

³⁰ Tuma misli na sodelovanje na mednarodnem socialističnem mirovnem kongresu v Stockholmu, na njegova predhodna zborovanja in na zaključni, plenarni del. Kongres je sicer začel s svojim delom, vendar ga ni zaključil zaradi nesoglasij znotraj socialističnega gibanja in zaradi bojkota držav antante. Konferenca je bila najprej sklicana za 15. maj 1917, nato ponovno sklicana za 15. september in nato odložena *sine die* (Francesco Marin, *Pacifisti e socialpatrioti. La socialdemocrazia austriaca alla conferenza per la pace di Stoccolma – 1917*. Trento 1996, 7, 11).

³¹ Zaradi atentata na ministrskega predsednika grofa Karla Stürgkha je bil Friedrich (Fritz) Adler, sin Viktorja, postavljen pred sodišče. Na procesu (18.–19.5.1917) je izjavil, da bodo socialisti Nemčije in Avstrije na stockholmskem kongresu le trgovski potniki (commis voyageurs) zunanjih ministrstev obeh držav. Vest so, kljub cenzuri, priobčili časopisi, zato je zanjo izvedel tudi Tuma.

³² Odvetnik v Trstu. V Tumovih spominih (Iz mojega življenja. Ljubljana 1937, 343–345) je skrit za inicialko I.

9. Tuma Pittoniju³³

23. marec 1918

Spoštovani tovariš!

V Ljubljani smo končno razpravljali o vprašanju, da bi organizirali konsumne zadruge skupaj s kmečkimi zadrugami. Gre za uresničenje zamisli umrlega dr. Kreka,³⁴ da bi neposredno združili kmečko proizvodnjo s konsumnimi zadrugami in tako izključili posredniško trgovino. Tako konsumnih zadrug ne bi oskrbovali direktno, ampak bi te mogle prevzeti grosistično trgovino vseh izdelkov, ki bi jih mogli izvažati oziroma ne bi služili potrebam zadrug; ti izdelki so bili že prej vključeni v izvoz, na primer fižol, kisló zelje s Kranjske in Spodnje Štajerske.

Zveza konsumnih zadrug v Ljubljani, pravzaprav njen predstavnik tovariš Kristan,³⁵ je poudaril, da je potrebno najprej upoštevati Delavske zadruge v Trstu.³⁶ Te imajo ne le znatno potrebo po nabavah, ampak bi lahko prevzele tudi izvozno trgovino. Govorilo se je o organizaciji mlekarne, pekarni in končno o lastni proizvodnji živil za prvo potrebo. Predvsem pa je bilo poudarjeno tesno sodelovanje ljubljanskih zadrug s tržaškimi in v ta namen potreba, da se ustvarijo skupni stiki. V ta namen bi bilo potrebno imeti na sedežih tržaških zadrug osebo, ki bi bila posredovalec med tržaškimi in ljubljanskimi zadrugami in ki bi istočasno prevzela organiziranje zadrug po Krasu, Vipavski dolini, Goriškem in Dolenjskem, medtem ko bi organiziranje po Gorenjskem in Spodnji Štajerski prevzele ljubljanske zadruge. Na slovenskem delu Goriške in v Istri bi se morale ustanoviti nove delavske zadruge in se pridružiti tržaški zvezi. Če bi se posvetovali o osebi, ki naj bi vstopila v ravnateljstvo tržaških Delavskih zadrug, potem predlagam sebe, sklicujoč se na svoje poznavanje in izkušnje. Moral bi si ustvariti dom v Trstu, odpreti tu svojo odvetniško pisarno in biti Vaš namestnik. Tako bi dosegli predvideni namen, da bi zblížali dve združni zvezi in bi istočasno dali priložnost za vse slovenske dele Goriške in Istre, da pridejo v krog delovanja tržaških zadrug, ter bi dosegli istočasno predstavninstvo za slovensko gospodarsko organiziranost.

Čeravno sem vpisan v goriško odvetniško zbornico bi bil znova pripravljen izbrati Trst za sedež svoje odvetniške pisarne, če naj bi bil uresničen načrt zame največjega gospodarskega in političnega pomena. V vsakem primeru je potreben pogovor, da bi si o zadevi povedali stališča.

Vljudo prosim, da bi se o tem izrazili in v Trstu določili sestanek, da bi dosegli skupni sporazum.

S tovariškim pozdravom

Spoštovani gospod

Valentino Pittoni, poslanec - Dunaj

10. Pittoni Tumi

Dunaj, 26.3.1918

Spoštovani tovariš,

kar zadeva Vaše načrte o razvoju združništva v naših krajih, sem tudi sam pripravil več načrtov za bodočnost, ki imajo isti končni namen, to je čim tesnejši stik med proizvodnjo in potrošnjo. Ob priliki pogovora s Kristanom na Dunaju se je poudarila tudi potreba, da bi iz primorskih in kranjskih zadrug ustanovili eno samo veliko zadrugo. Gre za smel projekt, ki bi se mogel v bodočnosti uresničiti, toda sedaj je še zagotovo prezgodaj. Toda mislim, da pri sedanjih predlogih Kristan ne pričakuje take združitve, marveč nekaj drugega in sicer neko bolj krepko povezanost v blagovni menjavi med velikim zadrugami na Kranjskem in neko veliko zadrugo na

³³ Pismo je ohranjeno v kopiji.

³⁴ Janez Evangelist Krek (1865-1917), politik, začetnik krščansko-socialnega združništva na Slovenskem.

³⁵ Anton Kristan (1881-1930), politik, socialdemokrat, gospodarstvenik.

³⁶ Delavske zadruge v Trstu (Cooperative operaie di Trieste, Istria e Friuli) so bile ustanovljene leta 1903 prav na pobudo Pittonija.

Primorskem, tako da bi se obe razširili tudi na kmetijsko proizvodnjo ali vsaj na direktno nabavljanje pri kmetijskih proizvajalcih.

Kar pa zadeva Delavske zadruge v Trstu, Istri in Furlaniji, ki se bodo morda v bodočnosti imenovala [Delavske zadruge] za Trst, Istro in Goriško, so moje zamisli za bližnjo prihodnost naslednje:

1. V prvih letih po končani vojni bo potrebno paziti bolj kot na povečanje obsega na notranjo utrditev, to je, da na kongresu dosežemo povečanje deleža od 20 na 50 kron z obvezo. Da člani ne unovčijo dividend, vse dokler se s temi ne doseže garancijskega zneska za naslednjih 50 kron, tako da vsak član sodeluje pri ustanovi s 100 kronami kapitala, torej več intenzivnega kot ekstenzivnega delovanja.
2. Pri tržaški centrali je potrebno ustanoviti kmetijsko sekcijo s poglavitno nalogo, da oskrbi za člane v mestih zadostne količine zelenjave, ki jo nabavi naravnost od kmetov, in tudi tiste, ki je bila proizvedena na lastnih kmečkih posestvih.
3. Izgradnja velike mehanične delavnice v Trstu.
4. Izgradnja velikih lastnih skladišč in lastnih mlinov v Trstu.
5. Izgradnja velikega skladišča za gnojila v primernem kraju.
6. Povečanje skladišča za obleke, po možnosti z oblačilnim in čevljarskim obratom.
7. Nabava in izgradnja mlekarn za oskrbovanje mleka za člane v Trstu in morda Pulju.

Velika grosistična trgovina, za naše kot tudi za druge zadruge, bi morala biti vedno boljše organizirana pri dunajski centrali »Grosseinkauf«, ³⁷ ki bi morala imeti svoje nabavne centre v vseh proizvodnih krajih monarhije, torej tudi na Kranjskem. Če pa »Grosseinkauf« ne bi mogel pravočasno postaviti takih nabavnih centrov, potem bi mogli pomisliti na direktne sporazume med predstavniki zadrug dveh ali več dežel. Vsi ti načrti so že bili predstavljeni centrali in so o njih že razpravljali, toda začasno je bila odložena razprava za utrditev dokončnega načrta, ker ne vemo, za katera živila in za koliko časa bo še potreben sistem državnega monopola.

Za boljše stike med kranjskimi in primorskimi zadrugami se mi ne zdi najboljša tista oblika, ki jo je zasnoval Kristan in sicer, da en tovariš vstopi v izvršni odbor zadrug za Trst, Istro in Furlanijo, da se ustvarijo stiki. Če pa želijo primorske in kranjske zadruge v njihovem recipročnem interesu razviti posle, ki presegajo njih lasten statut, kot bi bil izvoz in prodaja za nečlane, bi bilo potrebno med obojimi zadrugami ustanoviti sindikat in v tem sindikatu bi morala biti predstavnika obeh zadrug. Zdi se mi, da je v bistvu prav to Kristanova ideja, da bi ustanovili sindikat, ki bi moral biti nad konsumnimi zadrugami in bi moral zajeti tudi kmečke zadruge. Prav v tem sindikatu bi tudi Vi imeli mesto za aktivnost, ki bi jo želeli opraviti, česar pa ne bi našli v direkciji Delavskih zadrug.

Ves problem je tako širok, da ga ni moč predstaviti v pismu in po mojem zahteva sestanek med predstavniki zadrug obeh dežel. Mislim pa, da je, preden utrdimo naše odnose med zadrugami južnih dežel, potrebno počakati na načrt aktivnosti, ki ga mora sprejeti Grosseinkauf, ker po določbah načrtov zvez, zadruge, ki so včlanjene v zveze, nimajo pravice ukrepati, ne da bi se posvetovale s centralami, da si ne bi prisvojile nalog, ki pripadajo zvezam.

S tem pa razprava gotovo še ni izčrpana, pač pa sem samo opozoril na obsežne sklope, ki se kot problemi kažejo v bližnji prihodnosti.

Z najlepšimi pozdravi!

V. Pittoni

11. Tuma Pittoniju³⁸

29. marec 1918

Spoštovani tovariši!

Potrijum prejem Vašega cenjenega pisma z dne 26. tekočega meseca. Z zadovoljstvom sem

³⁷ Grosseinkaufsgesellschaft je bila grosistična (velenakupna) družba avstrijskih konsumnih društev s sedežem na Dunaju.

³⁸ Pismo je ohranjeno v kopiji.

bral Vaše načrte o akciji zadrुžne organizacije in spoznavam, da se Vam kot predstavniku tržaških zadrug zdi primernejši obstoj dveh samostojnih zadrुžnih zvez, italijanske in slovenske. Ponudil sem svojo pripravljenost v prepričanju, da je nujno potrebno začeti popolnoma solidarno in skupno akcijo za vse tržaško ozemlje in njegovo zaledje. Nisem pa mnenja, da se akcija začne šele, ko bo sklenjen mir, ker je notranje delo zelo nujno že sedaj in je potrebna agitacija na podeželju in v posameznih krajih, kjer bodo ustanovljene nove zadruge.

Nočem se niti najmanj dotakniti Vašega načrta o tržaških zadrugah, toda upoštevaje, da bi bili slovenska in italijanska zveza ločeni, ocenjujem za primerno, da se združita Goriška in na splošno slovenski del z ljubljansko zvezo. S tem v zvezi se obračam na tov. Kristana, da bi mi poveril aktivnost v tem primeru.

Obračam se na Vas, preden zapustim Trst in sedaj že izdelujem predlog za premestitev svoje pisarne v Gorico.

Problem bom reševal v soglasju s tov. Kristanom in Vas bom seveda obveščal o rezultatih, ki Vas morejo na kak način zanimati.

Z najboljšimi pozdravi

Spoštovani gospod

Valentino Pittoni, poslanec

Dunaj - Parlament

12. Pittoni Tumi

Dunaj, 2.4.1918

Spoštovani tovariši!

Iz Vašega odgovora z dne 29. marca razberem, da je zadeva najine korespondence res take narave, da jo je nemogoče v celoti pojasniti v pismu. Kljub svojemu dolgemu pismu, nisem uspel, da bi me razumeli. Ker imam pred seboj Vaše pismo, bom lažje bolj jasen in natančen.

Nisem v resnici mnenja, da mora biti zadrुžna organizacija narodnostno razdeljena, pač pa menim, da zadrुžna organizacija, ki je v bistvu gospodarsko trgovska organizacija, ne sme poznati narodnostnih meja. Nasprotno, koncept vztraja na strogi ozemeljski porazdelitvi; zato naj se ves kompleks podružnic in ustanov vključuje k tistemu centru, h kateremu gravitirajo zaradi zemljepisnih, gospodarskih razlogov in zaradi železnic. Ne verjamem, da je za sedaj mogoča združitev primorskih zadrug s kranjskimi, združitev, ki bo morda nekega dne primerna in potrebna, zato, ker se morajo kranjske zadruge, preden bodo zrele za združitev s primorskimi, poenotiti v njih sistemih in v njih dejavnostih. Saj veste za poskus, da bi združili Hrastnik, Zagorje ob Savi, Idrijo in Ljubljano; toda žal je propadel pred kakim letom. Poleg tega pa v rudarskih zadrugah in v zadrugah, v katerih prevladujejo železničarji, velja še vedno kreditni sistem, ki ga je potrebno absolutno odpraviti. Zaradi vseh teh razlogov se mi zdi zamisel o popolni združitvi v en organizem prezgodnja. In tako je prišlo, pa ne zaradi narodnosti posameznih skupin ali posameznih dežel - saj tudi zadruge za Trst, Istro in Furlanijo delujejo na območju povsem slovanskih skupnosti, kot na primer Bertoki pri Kopru in Volosko in mnogo drugih narodnostno mešanih okolij -, ampak samo zaradi praktičnih razlogov in predvsem zaradi železniških povezav ter zaradi naravne gospodarske gravitacije, kar se je razvijalo spontano, do tega, da se je med primorskimi in kranjskimi zadrugami vzpostavila razmejitev vplivnih območij. Ta razdelitev se ne sme ozirati niti na deželne meje v tistih primerih, ko so jih zemljepisna lega, železniške povezave in gospodarski odnosi danes praktično že prešli. Na osnovah teh principov, ki se mi zdijo edini razumni, morajo primorske zadruge na eni strani razširiti svojo aktivnost na primer vse do Razdrtega, Senožec in Pivke, medtem ko morejo kranjske zadruge zaobseči celotne gorate predele Goriške. Če in v kolikor bo mogoče potem izven lastne specifične akcije, upoštevajoč svoje članstvo, da obe zadrugi vstopita v medsebojne odnose, da bi izmenjavali pridelke ali pa vsaj da bi prevzeli kako širšo proizvodnjo in izvoz, mora v ta namen

nastati tisti sindikat, o katerem sem govoril v zadnjem pismu. Nastanek takega sindikata bi mogel zaradi trajanja državnih monopolov zamujati tudi še nekaj časa po končani vojni.

Ce naj povzamem, se mi zdi, da bi bilo med nami predvsem potrebno pojasniti sledeče točke:

1. *Je mogoča in zaželeno neka bodoča in na hitro izvedena popolna združitev vseh konsumnih zadrug s Primorske in Kranjske v en sam organizem?*
2. *Ker Delavske zadruge za Trst, Istro in Furlanijo sedaj v svojih rokah združujejo vse zadruge na ozemlju, ki gravitira k Trstu, in ima ljubljanska zadruga združene vse zadruge, ki gravitirajo h Kranjski, je potrebno s pristankom Osrednje zveze³⁹ priti do skupnega sporazuma o razmejitvi lastnega ozemlja za aktivnost in razširitev.*
3. *Katere skupne akcije moreta opraviti obe zvezi še v bližnji prihodnosti? V katerih oblikah se morejo opraviti morebitne akcije in kje naj bi bil sedež?*
4. *Mislím, da morate kmalu potem, ko bodo pojasnjene vse te točke, z jasno zamisljivo povedati, kje naj bi bil sedež za Vašo dejavnost in ne da bi Vam vsiljeval nasvete, mislim, da je Vaša odločitev, da zapustite Trst in da se znova vrnete v Gorico, za sedaj prezigodnja.*

Z najlepšimi pozdravi

V. Pittoni

13. Tuma Pittoniju⁴⁰

9. april 1918

Spoštovani tovariši!

Popolnoma soglašam, da vprašanja reorganizacije zadrug ni mogoče pojasnjevati s pismi. Sodim, da bi sedaj bilo tudi nekoristno, ker sem, kakor sem Vam že sporočil, napovedal preselitev svoje pisarne v Gorico in bom začel tedensko dvodnevne izlete.⁴¹ Za sedaj še ne morem preseliti pisarne v Gorico in jo moram še imeti v Trstu, dokler ne bodo razmere v Gorici normalne. Poleg tega se ne morem preseliti z vso svojo družino, ker bodo realne šole le s težavo začele delovati 1. septembra 1919. Tako bo moj položaj dvojen in se bom težko odločil pred svojo dokončno preselitvijo v Gorico jeseni 1919.

Obrnil sem se na Vas, da bi bil povsem odkrit o svojih osebnih interesih, preden bi najavil svoj odhod v Gorico in tudi potem, ko sem slišal o načrtovani reorganizaciji tržaških in ljubljanskih zadrug, sem sodil, da je primerno, če ponudim svoje sile. In če so bile te naravnost ali brez obotavljanja potrebne za delo v Trstu, sem bil pripravljen, da tu odprem odvetniško pisarno. Kot razumem iz Vašega pisma, da kaka taka Vaša odločitev kot odločitev tržaških zadrug trenutno ni mogoča, sem sklenil, da se s to zadevo na ubadam več, in se odločil tako, kot sem povedal zgoraj.

V zadevi sem govoril s tovarišem Gasparijem⁴² z namenom, da bi za Vas sestavil bolj natančno ustno poročilo, ki pa bo imelo le malo vpliva v danem trenutku.

O problemu in o nadaljnjih odločitvah bom govoril s tovarišem Kristanom.

Z najboljšimi pozdravi

Spoštovani

Gospod Valentin Pittoni

Poslanec

Dunaj, Parlament

³⁹ Verjetno gre za Osrednjo zvezo avstrijskih konsumnih društev na Dunaju.

⁴⁰ Pismo je ohranjeno v kopiji.

⁴¹ Po nalogu goriškega deželnega odbora je raziskoval vojno škodo po planinah na Bovškem in Tolminskem.

⁴² Avgust Gaspari (1877-1923), socialistični aktivist v Trstu.

14. Tuma Pittoniju⁴³

Gorica, 29. novembra 1919

Spoštovani tovariši!

Pred časom sem se obrnil na Vas v zadevi vprašanja tovarišev iz Solkana,⁴⁴ ki bi želeli ustanoviti podružnico Delavskih zadrug. Podjetje bi prevzel absolvent prava tov. Srebrnič,⁴⁵ ki pa zaradi vpoklica v vojsko za šest let ni mogel študirati in sedaj tudi nima več namena, da bi se posvetil študiju prava. Kot vojni ujetnik v Rusiji je prišel v tesne stike z boljševističnimi gospodarskimi zadrugami. Srebrnič je sposoben in pošten in bila bi primerna priložnost, da bi ustanovili prvo podružnico v slovenskem delu. Prepričan sem, da bodo solkanskemu zgledu sledili drugi kraji, kjer je veliko slovenskih delavcev.

Prosim za sporočilo o pogojih za ustanovitev podružnice in za tiskano gradivo. Ker vem, da ste zelo zaposleni, bi mi lahko posredovali naslov osebe, ki vas zamenjuje.

Pričakujem skorajšnji odgovor.

S tovariškim pozdravom

15. Pittoni Tumi

Trst, 27. decembra 1919

Gospod

Dr. Henrik Tuma

Gorica

Spoštovani tovariši!

Delo na pripravi poročila za kongres⁴⁶ in akcija za dunajske otroke sta me zavzela, da sem za nekaj časa zanemaril dopisovanje, tudi Vaše cenjeno pismo glede skladišča v Solkanu.

Govoril sem s kolegi iz direkcije. Pripravljeni smo na bližnje odprtje kakih trideset skladišč in imamo veliko težav. Ne moremo torej sprejeti obveze, za bližnjo ustanovitev skladišča⁴⁷ v Solkanu in ne moremo ga niti z mirno vestjo obljubiti za leto 1920. Stalno povpraševanje po novih skladiščih, razen tistih tridesetih, ki so sprejeta v program skorajšnje uresničitve, nas je prav sedaj v teh dneh napotilo k raziskavam o možnostih, ali ne bi bilo mogoče odpreti tudi vrsto zasilno urejenih začasnih skladišč z najbolj potrebnimi živili, da bi jih pozneje dopolnili; postopoma bi se potem lahko uredili primerni prostori in oprema. Prav tako so v teku raziskave za študij razvoja našega osrednjega aparata, administracije in distribucije, tako da bi lahko služili povečanemu delovanju. Če bomo uspeli problem rešiti v tem duhu, kar predstavlja danes težave, bomo takoj vključili tudi Solkan v program skorajšnjih realizacij.

Kar zadeva osebnost tov. Srebrniča, absolventa prava, zanj ne bi bila primerna služba v enem od takih skladišč, pač pa morebiti mesto na osrednji upravi, ker je namreč upravljanje naših skladišč zmanjšano na tako stopnjo poenostavitve, da nam ni potreben noben uradnik. Za mnoge potrebne vpise je predviden le en uslužbenec, ki mora biti trgovski pomočnik.

Z bratskimi pozdravi

V. Pittoni

⁴³ Pismo je ohranjeno v kopiji.

⁴⁴ Tumovo pismo ni ohranjeno.

⁴⁵ Jože Srebrnič (1884-1944), politik, leta 1924 na listi Italijanske komunistične stranke izvoljen v rimski parlament.

⁴⁶ Pittoni misli na kongres italijanskih socialistov v Bologni (oktober 1919). Socialisti v Trstu so pripravili akcijo za dunajske otroke, da so jih povabili na obisk v Trst. Prvi vlak z otroki je prišel v Trst 11. januarja 1920.

⁴⁷ V izvorniku magazzino, kar pa je potreba razumeti kot skladišče in tudi kot prodajalno, trgovino.

16. Tuma Pittoniju⁴⁸

30. december 1919

Spoštovani tovariši!

Potrjujem prejem Vašega cenjenega pisma z dne 16. t.m. Dobro vem, da je pri postavljanju družbenih skladišč potrebno slediti natančnemu načrtu. Ne želim torej tu nadlegovati direktije Delavskih zadrug zaradi skladišča v Solkanu, ko vidim, da je to vsaj za sedaj zunaj programa. Dovolim si pa opozoriti, da bi imela zadeva v Solkanu velik pomen. Gre za to, da bi vključili v krog dejavnosti Delavskih zadrug slovenski del, ki ima 250.000 prebivalcev. In najbolj učinkovito pridobivanje javnosti bi bila poklicna gospodarska organizacija. Doslej je bil slovenski del povsem zunaj skupne organizacije in sedaj je v združenih Julijski krajini najbolj potrebno začeti s sistematičnim delovanjem v slovenskem delu. Zato se obračam še enkrat na upravo, ako bi bilo mogoče v najkrajšem času postaviti skladišče v Solkanu. Ne bi bilo prav koristno začeti z manjšimi zadrugami za ločeni slovenski del, medtem ko sedanje okoliščine to narekujejo drugače.

*Pričakujem Vaš odgovor v kratkem.**S tovariškim pozdravom***17. Pittoni Tumi**

Trst, 3. januarja 1920

*Gospod**Odvetnik dr. Henrik Tuma**Gorica**Spoštovani tovariš,*

V odgovor na vaše cenjeno pismo z dne 30. decembra preteklega meseca vas opozarjam, da so v načrt bližnje ustanovitve 30 skladišč vključena tudi nekatera skladišča v slovenskem delu dežele in da sami vemo za absolutno nujno potrebo, da pridemo na ta spregledana ozemlja. Tudi pri ustanovitvi naše kmetijske sekcije smo začeli z obljubo, da se mora to delo začeti tako v italijanskem kot v slovenskem delu dežele, in smo v resnici že predvideli namestitev slovenskih strokovnjakov in izdajo časnika za kmečko združništvo tudi v slovenskem jeziku.⁴⁹ In verjetno tudi v hrvaškem.

V specifičnem primeru solkanskega skladišča Vas bo naš inšpektor Simsig v bližnji bodočnosti obiskal s prošnjo, da boste sodelovali pri ogledu na licu mesta, da bi preučili predvsem razmere v kraju. Prebivalcem ne moremo dati preveliko obljub za skorajšnje odprtje magazina, ker ga nismo sposobni vzdrževati, dokler nam ne bo uspelo, kar pa bo zelo težko, uresničiti načrta odprtja velikega števila začasnih magazinov, ki jih moramo na hitro postaviti na bolj enostaven način.

Z bratskimi pozdravi

V. Pittoni

18. Tuma Pittoniju⁵⁰

Gorica, 24. januarja 1920

*Delavske zadruge za Trst, Istro in Furlanijo**V roke Valentinu Pittoniju**Trst*

Kot sem bil seznanjen s pismom z dne 3. t.m., mi je inšpektor Simsig potrdil ustanovitev zadrug tudi v slovenskem delu.

⁴⁸ Pismo je ohranjeno v kopiji.⁴⁹ V Trstu je v letih 1921-1926 izhajal mesečnik *Vestnik Delavskih zadrug za Trst, Istro in Furlansko*.⁵⁰ Pismo je ohranjeno v kopiji. Izvirnik je objavljen (Henrik Tuma, *Pisma ...*, 341).

Solkanci so mi obljubili, da bodo našli ustrezne prostore. Pravijo, da bo težko najti kako dovolj nepoškodovano hišo in da bo skoraj gotovo treba poskrbeti za popravilo. Obljubili so mi, da bodo našli lastnika, ki mu bo treba priskrbeti vojno odškodnino, dokler hiše ne bo usposobil za potrebe Delavskih zadrug. Če se bo le obnovitvena zadruga pobrigala za ta slučaj, bo mogoče lokale dobiti že v kratkem času.

V pismu je tudi omenjeno izdajanje časnika v slovenskem jeziku za kmečke zadruge. S tem v zvezi sem poročal v redakciji tednika *Delo* tov. Regentu⁵¹ in drugim, ki jih zadeva zanima. Ker je v listu dovolj prostora in smo že določili rubriko za obravnavo kmečkih vprašanj in združništva ter delavskih zadrug, bi nam moglo mnogo koristiti, ko bi nam dali vse časopisno gradivo z namenom propagande in nam dali potreben denar za fond istega časnika. Tako bi prihranili stroške z obeh strani in združili delo. Vse komercialne oglase, ponudbe kmetijskih naprav, gnojila, itd. bi mogli objaviti v listu »*Delo*«, kar bi služilo učinkoviti propagandi med kmeti slovenske narodnosti in bi po drugi strani imele od tega korist tudi italijanske ustanove.

Pričakujem Vaš takojšnji odgovor
Z bratskimi pozdravi

19. Tuma Pittoniju⁵²

Gorica, 24. februarja 1920

Delavske zadruge

V roke gospoda Valentina Pittonija

Trst

Tov. Regent mi je sporočil, da imajo Delavske zadruge namen, da se bodo zavzele za organiziranje slovenskega kmečkega delavstva, tako da bodo ustanovili kmečke zadruge, in da v ta namen potrebujejo izkušenega propagandista. Iskal me je, da bi poiskal primerno osebo. Našel sem jo v Justu Ušaju,⁵³ sedaj v Plačah pri Svetem Križu, Ajdovščina - absolviral je kmetijsko šolo v Klosterneuburgu -, in v inženirju geometru, pedologu Karlu Gustinčiču,⁵⁴ sedaj v Ljubljani.

Ušaj nima nobene politične barve, Gustinčič pa je privrženec komunistične stranke. Z njim sem govoril osebno in pripravljen je, da se takoj preseli v Julijsko krajino, kamor je pristojen, rojen v Vipavi. Obračam se naravnost na Vas, da bi prejel odgovor, če naj ali pa naj ne interveniram pri obeh navedenih strokovnjakih.

V pričakovanju Vašega hitrega odgovora

20. Pittoni Tumi

Trst, 21. aprila 1920

Gospod

odvetnik dr. Henrik Tuma

Gorica

Spoštovani tovariši!

Prejel sem vaše cenjeno pismo z dne 19. in Vam zagotavljam, da je ena naših največjih skrbi, da bi dobili čim prej mogoče vsaj najpomembnejše pozicije na Krasu in v goratih predelih Goriške. Tudi na prvi seji novega administrativnega sveta sem imel priložnost, da predstavim aktivnost na tem novem območju. Vsi so z mano složni, toda volja ne zadostuje!

Kakor mi poroča kolega Gergich,⁵⁵ se približuje zaključku vsaj vprašanje Solkana in v nadalje bomo gledali, da pridobimo predvsem najvažnejše pozicije, kot smo storili tudi v Istri in

⁵¹ Ivan Regent (1884-1967), takrat slovenski socialistični aktivist v Trstu in urednik glasila *Delo*.

⁵² Pismo ohranjeno v kopiji. Izvirnik objavljen (Henrik Tuma, *Pisma ...*, 341).

⁵³ Just Ušaj (1890-1971), kmetijski strokovnjak, strokovni pisec.

⁵⁴ Dragotin Gustinčič (1882-1974), politik, gospodarstvenik, publicist.

v Furlaniji. Žal nam naša tehnična sredstva in nezmožnost, da bi čim hitreje povečali naše urade, naša centralna skladišča in prevozna sredstva, kakor tudi finančne težave ne omogočajo, da bi šli dalje s takim tempom, kot bi bilo potrebno. Vsak novi magazin danes zahteva investicijo kapitala v višini 100.000 lir. Danes imamo predloge za trideset novih prehrabnih magazinov, ne da ni upoštevali druge zahteve naših članov. Bilo bi nam ljubo, če bi nas ob kakem Vašem prihodu v Trst obiskali, da bi vam lahko izčrpno obrazložili zelo velike težave, s katerimi se ubadamo. Zagotovo Vas bomo uspeli prepričati, da na naši strani absolutno nič ne zanemarjamo, ampak da so žal naše sile omejene.

Če želijo skupine, katerih nepotrpežljivost opravičuje napor, da se rešijo privatne špekulacije, nadaljevati aktivnost za to, da se ustvarijo avtonomne zadrage, jih seveda mi ne smemo ovirati. Sodimo pa, da je to potrebno absolutno odsvetovati zaradi velikih težav, ki bi jih imele te male zadrage, da bi se lahko zadostno oskrbovale z živili. Po drugi strani pa ne bi bilo lahko za te male avtonomne skupine zbirati kapital, ki je danes potreben za neko napravo.

Z upanjem, da Vas bom videl v kratkem v Trstu, Vas pristrčno pozdravljam

V. Pittoni

21. Tuma Pittoniju⁵⁶

Gorica, 27. aprila 1920

Direkciji

Delavskih zadrug, v roke tov.

Valentina Pittonija

v Trstu

Potrujem prejem Vašega cenjenega pisma z dne 21. t.m. in tvegam, da bom nadležen; znova vztrajam pri ustanovitvi Delavskih zadrug v slovenskem delu Julijske krajine. Želja prebivalstva, da bi se osvobodilo trgovcev in nacionalistov, je tolikšna, da je potrebno izkoristiti trenutek. So težave, kot so; zadrugi v Tolminu in Bovcu bi morali vsekakor skrbeti za preskrbo z živili. Za sedaj upoštevajte vse te okoliščine in najvažnejše je, da bi imeli v goratem svetu tri zadrage. Bile bi bolj aktivne od vseh drugih, ker bi lahko dajale tržaškim zadrugam odlične mlečne izdelke in meso. Najboljše goveje in prašičje meso se pridobi v tolminskih občinah in izvoz odličnega sira in masla je bil že pred vojno pomemben dohodek hribovskega prebivalstva.

V najkrajšem času bo mogoče vzpostaviti povezavo s pomočjo posebnega avtomobila, ki bo pripeljal maslo, sir in meso naravnost v Trst.

Čutim potrebo, da se z Vami osebno pogovorim in bom prišel v četrtek s hitrim vlakom in naslednji petek.

Sporočite mi uro in kraj, kjer Vas bom mogel srečati.

S tovariškim pozdravom

22. Pittoni Tumi⁵⁷

Trst,⁵⁸ 14. septembra 1920

Gospod odvetnik dr. Henrik Tuma

Gorica

Dragi tovariš,

V posesti Vašega pisma z dne 8. t.m.⁵⁹ Vas želim izčrpno obvestiti v zadevi treh problemov, ki ste jih predlagali:

⁵⁵ Edoardo Gergich, član direkcije Delavskih zadrug.

⁵⁶ Pismo je ohranjeno v kopiji.

⁵⁷ Pismo je deloma objavljeno (Henrik Tuma, Pisma ..., 44-45).

⁵⁸ Pittoni je bil očitno takrat v Trstu le začasno, ker je v tem času deloval v Milanu.

Trbiž: Absolutno nemogoče je, da bi za sedaj in v bližnji prihodnosti v naš program vključili razširitev naše dejavnosti vse do Trbiža, ker imamo toliko nujnih nalog, da z zaželeno naglico ne moremo zadovoljiti potreb na sedanjem ozemlju naše aktivnosti.

Ugotovili smo še, da je v Trbižu odprla podružnico naša najboljša sestra »Cooperativa Carnica di Tolmezzo«, ki bi mogla biti v stanju, da zadosti združnim potrebam tega območja. Karnijsko zadrugo upravljajo zelo resno in pošteno in zato smo gotovi, da bo svojim uporabnikom v Trbižu dobro služila.

Tolmin: Ravnatelj tov. Gergich je po našem nalogu opravil ogled celotnega tolminskega okraja; dolgo in večkrat je govoril z učiteljem Kašco⁶⁰ in ugotovil, da se morajo Delavske zadruge za ta okraj pobrigati tako, da naredijo v Tolminu veliko skladišče in prostor za menjavo izdelkov. Obvestil je tistega tovariša, da uresničitev tega projekta ne mora biti takojšnja, bodisi ker mora biti centralni aparat Delavskih zadrug sposoben, da lahko prenese razširitev dela, bodisi ker razdalja in težave s transportom zahtevajo ukrepe, ki so različni in ki veljajo za ostale predele našega trenutnega delovnega območja.

S stroški za transport s tovornimi vozili absolutno ni mogoče misliti na tako rešitev; stvar bi uspela le, če bi v Tolminu ustvarili preskrbovalno središče, kamor bi lahko usmerjali blago z železniškimi vagoni. Tov. Gergich je obvestil tovariše v Tolminu, da so prvi problem, ki ga je treba rešiti, prostori, ki bi zadostovali potrebam. Zadolžil jih je, da opravijo potrebne raziskave, in jih še obvestil, da bodo Delavske zadruge šele v teku prihodnjega leta sposobne delovati na tem pomembnem ozemlju.

Od istega tovariša spodbujeni, da je treba za kmeta vsaj nekaj storiti, smo poslali na teren vodjo kmetijske sekcije prof. Dramisa,⁶¹ ki se je večkrat pogovarjal s tolminskimi prijatelji, da bi čimprej postavili magazin za oskrbovanje s kmetijskimi izdelki in gnojili. Sedaj, ko imamo na voljo slovenskega kmetijskega strokovnjaka tov. Gustinčiča, ga bomo poslali v Tolmin, da vzpostavi stike s kmetovalci.

Kar zadeva Tolmin moram sporočiti še, da je naše prepričanje, da je ta okraj preveč oddaljen od Trsta, da bi lahko tu naredili center za redno oskrbo z mlekom. Naš program za oskrbovanje z mlekom predvideva venec mlekarn okoli Trsta in se ne bo širil preko Senožec in Razdrtega, ker bi večje razdalje podražile in bile manj varne za Transporte tega občutljivega živila. Namerala pa razširiti organizacijo mlekarn tudi v tolminskem okraju, od koder pa bi se oskrbovali z mlekom samo v času velike porabe in pičle dobave mleka iz drugih mlekarskih območij, medtem ko bi mlekarn na Tolminskem za nas proizvajale maslo in sir.

Višnjevik: Privlačen predlog gospoda Ivan Kristančiča ima dve neprimernosti, ker Višnjevik ni eden izmed takih centrov, ki bi ga morali vključevati, in potem še problem posojilodajalca; postati bi moral tudi naš funkcionar, ni simpatičen in bi lahko povzročil različne nevšečnosti v bodoče. V vsakem slučaju bo tov. Gergich v nekaj tednih pri Vas, da razišče ta dogodek in da morebiti obiše tudi teren.

Ponoviti moram, kar sem Vam poročal že pred meseci, da so najvažnejše naloge Delavskih zadrug tolikšne, da vsak nov predlog za ustanovitev skladišč prestraši direkcijo in svet. Z našim nezadostnim osrednjim aparatom zaradi povečanja dela nismo v stanju, da bi oskrbovali, kot bi bilo potrebno, niti že obstoječih skladišč. Da ne bi privedli v težave celotne ustanove, moramo napraviti nekajmesečni premor pri odpiranju novih skladišč in se resno združiti pri delu za dopolnitev in za ponovno organizacijo naših upravnih uradov, za ustvaritev glavnih skladišč v Trstu in Gorici in za zgraditev pekarn v Trstu, kjer smo v težavah, ker pekarna, ki deluje sedaj in je naš dobavitelj, vsak hip ne bo več sposobna obdržati proizvodnje. Prav zato je potrebno imeti pogum in jasno povedati tistim, ki vztrajajo pri zahtevah za nova skladišča, da Delavske zadruge vsaj v bodočih dvanajstih mesecih niso sposobne sprejemati nalog in bi napravile

⁵⁹ To pismo je Tuma naslovil na direkcijo Delavskih zadrug in je objavljeno (Henrik Tuma, Pisma ..., 44).

⁶⁰ Franc Kašca (1865-1945), učitelj, organizator socialističnega združništva na Tolminskem.

⁶¹ Francesco Dramis (r. 1881), organizator kmečkega gibanja v socialistični stranki.

izjemo le za izredno priložnost, in sicer le v večjih centrih, ki jih je treba pravočasno obvladati, kot sta primer tudi Komen in Pazin.

Verjemite mi, spoštovani tovariš, da je za nas zelo boleče zaustaviti čudoviti prodor naše ustanove, toda ta potreba se nam absolutno postavlja, da ne bi zašli v prevelike težave.

Zahvaljujoč se Vam najbolj za Vaše zanimanje in s prisrčnimi pozdravi

V. Pittoni

23. Tuma Pittoniju⁶²

Ljubljana, 9. decembra 1924

Dragi tovariš!

Fašistična vlada mi je odklonila italijansko državljanstvo z motivacijo, da ni dolžna, da navede kakršenkoli razlog. Kar sem mogel izvedeti po zaupni poti, je zadnji razlog preprost, da noče plačati vojne odškodnine za vse, kar sem si pridobil skozi trideset let. Preteklega avgusta sem se moral z vso svojo družino preseliti v Ljubljano, kjer sem rojen, čeravno sem odšel leta 1876 in od takrat dalje vedno bival na ozemlju Julijske krajine. Vseh sedem mojih otrok je bilo rojenih in vzgojenih v Gorici in moja soproga je po rojstvu in narodnosti Italijanka.⁶³ Proti svoji volji sem se bil prisiljen naseliti v Ljubljani, ker je bil ves moj trud, da bi našel mesto v Beogradu ali na Dunaju, zaman; predvsem ni bilo mogoče pravočasno dobiti stanovanja za mojo družino. Odprl sem odvetniško pisarno, da ne bi bil nezaposlen, toda po približno štiridesetih letih odvetniške prakse nimam prav potrebne volje, da bi s tem delom nadaljeval. Vsaj v takih bednih političnih in družbenih razmerah, ki vladajo v Ljubljani. Večkrat sem posredoval na Dunaju pri tovariših Rennerju,⁶⁴ Seitzu,⁶⁵ in Ellenbognu,⁶⁶ ki so mi zagotovili svojo pomoč, toda nisem mogel priti do nobenega rezultata glede stanovanja, ki bi ga mogel najti na Dunaju. Imam še štiri otroke študente, starejši študira trgovino,⁶⁷ drugi za inženirja elektrotehnike,⁶⁸ tretji je določen, da bo gradbeni inženir,⁶⁹ četrti pa konstrukcijski inženir.⁷⁰ V Ljubljani deluje visoka tehniška šola, toda brez vrednosti, medtem ko manjka visoka trgovska šola. Izguba celotnega mojega premoženja ustvarja moj težaven položaj, zlasti pa vzdrževanje dveh študentov na Dunaju najmanj še šest let. Zaradi teh razlogov še vedno želim, da bi se preselil na Dunaj, za sedaj le z dvema starejšima sinovoma in zadostovala bi nam le ena soba. Župan Seitz mi je svetoval bivanje za eno leto, da bi mogel sprejeti nemško-avstrijsko državljanstvo in v tem času bi mogel dobiti potrebno stanovanje. Dr. Ellenbogen me je potem napolnil do Vas za morebitno pomoč.

Kot odvetnik, ki pozna avstrijske, italijanske in jugoslovanske zakone, kot poznavalec nemškega, italijanskega, francoskega in vseh slovanskih jezikov, deloma angleščine in madžarščine, mislim, da bi mogel najti ustrezno mesto na Dunaju. Ustanovil in vodil sem Trgovsko obrtno zadruho v Gorici⁷¹ in torej mi ni tuje sodelovanje v kaki trgovski ali industrijski ustanovi. Res je, da imam 66 let, toda čutim še vedno vso svojo moč za delo.

Obračam se na Vas z vprašanjem, če bi mogel s svojimi kvalitetami najti zaposlitev, morda

⁶² Pismo je ohranjeno v kopiji.

⁶³ Tumova soproga Marija Gianola (1877-1928) je bila po materi Slovenka, oče pa je bil Italijan. Rojena je bila v Aleksandriji v Egiptu.

⁶⁴ Karl Renner (1870-1950), avstrijski socialdemokratski voditelj. Po prvi in drugi svetovni vojni je opravljal pomembne državniške službe.

⁶⁵ Karl Seitz (1869-1950), socialdemokratski politik, avstrijski državnik.

⁶⁶ Wilhelm Ellenbogen (1863-1951), avstrijski socialdemokratski politik, državni poslanec, minister.

⁶⁷ Branimir Tuma (1904-1991).

⁶⁸ Ostoj Tuma (1906-1972).

⁶⁹ Boris Tuma (1909-1945).

⁷⁰ Zoran Tuma (1912-1945).

Dr. Henrik Tuma pozdravlja udeležence skupnega izleta članov ljubljanske in zagrebške podružnice socialistične planinske organizacije »Prijetelji prirode« (Lisca, 19.10.1930)

pri socialdemokratski stranki. Vem, da je konkurenca izjemna, toda po drugi strani mislim, da bi mi poznavanje jezikov in stroke lahko zagotovilo izjemno mesto.

Brž ko bom prejel Vaš odgovor, bi bil pripravljen priti osebno na Dunaj.

Pričakujem vaš naklonjeni odgovor, z vsem spoštovanjem

Riassunto

La corrispondenza tra il dott. Henrik Tuma e il Valentino Pittoni

Branko Marušič

La corrispondenza tra il politico ed ideologo socialista sloveno dott. Henrik Tuma (1852-1935) ed il leader dei socialisti triestini Valentino Pittoni (1872-1933) negli anni 1916-1924 comprende 11 lettere scritte da Tuma e 10 da Pittoni. Nell' articolo sono pubblicate interamente, tradotte in lingua slovena (la lingua dell' originale è italiano).

Nelle lettere i due socialisti rassegnano le sue opinioni e posizioni sulla pubblicazione di un giornale socialista sloveno nell'anno 1916, le possibilità di una stretta collaborazione tra le cooperative operaie slovene e le Cooperative operaie di Trieste, Istria e Friuli nel 1918 ed infine sulla problematica del cooperativismo operaio del dopoguerra nella Venezia Giulia.

Alcuni brani della corrispondenza Tuma-Pittoni sono usciti nella redazione del prof. Elio Apih nella pubblicazione *Socialisti sloveni e italiani nel Litorale* (Ljubljana-Trst 1979).

⁷¹ Denarni zavod, ustanovljen leta 1897 z namenom, da vzpodbuja širjenje slovenskega kapitala. Leta 1912 je zadruga zašla v likvidacijo.